

שבת פרשת חקת

ההפטרה: 'ויפתח הגלעד' (שופטים יא, א).
במנחה פרקי אבות: פרק ה'

שבת פרשת בלק

ההפטרה: 'והיה שארית יעקב' (מיכה ה, ו).
במנחה פרקי אבות: פרק ו'

יום שלישי: צום - שבעה עשר בתמוז

תענית ציבור - תחילת הצום מעלות השחר: ירושלים: 3:44, ת"א 3:44, חיפה: 3:39, באר שבע 3:47, אילת: 3:55.
סיום הצום: ירושלים: 20:14, ת"א: 20:12, חיפה: 20:16, באר שבע 20:12, אילת: 20:04.

'עננו' וקריאת התורה בתענית

בתענית ציבור, בחזרת התפילה בשחרית ובמנחה קובע ש"ץ ברכה נוספת בין 'גואל ישראל' ל'רפאנו' - 'עננו' וחותם בברכה 'העונה (לעמו ישראל) בעת צרה'. יחיד אומרה בברכת 'שומע תפילה' - בני ספרד בשחרית ומנחה, ובני אשכנז רק במנחה. (שולחן ערוך תקסו, א ובמשנה ברורה). יחיד אומר עננו אפילו אם הוא מתפלל ביחידות, אלא אם כן הוא אינו מתענה (שולחן ערוך ורמ"א תקסה, ובמשנה ברורה). יש אומרים שגם מי שאינו מתענה יאמר ענינו אבל במקום לומר "ביום צום תעניתנו" יאמר: "ביום התענית הזה".

מוציאים ספר תורה בשחרית ובמנחה וקוראים לשלושה עולים 'יחול', והאשכנזים מפטיים במנחה 'דרשו ה' בהמצאו'. ברכת 'העונה בעת צרה' וקריאת התורה בתענית ציבור נתקנה לציבור של מתענים דווקא (ביאור הלכה ס' תקסה ד"ה 'שאי אפשר'). דהיינו, ש"ץ קובע ברכה זו לעצמה, וכן קוראים בתורה, דווקא כשיש עשרה מתענים (שולחן ערוך תקסו, ג, וכף החיים) אבל כשאין עשרה מתענים אין ש"ץ קובע ברכה לעצמה ואין קוראים בתורה. לבני אשכנז - די בשבעה מתענים (משנה ברורה שם) אבל ש"ץ אומר 'עננו', כשאין מנין כאמור, בברכת 'שומע תפילה' בלי חתימת הברכה (משנה ברורה תקסו, ג).

מי שאינו מתענה, לא ישמש כש"ץ, התחיל כבר בתפילה או כשאין ש"ץ אלא מי שאינו מתענה, הריהו אומר 'עננו' ב'שומע תפילה' בלי חתימת הברכה, אך אינו אומר 'ביום צום תעניתנו', אלא 'ביום צום התענית הזה' (שולחן ערוך תקסו, ה ומשנה ברורה יח). כך גם לגבי הקורא בתורה. אם לא נמצא קורא מתענה, ויש מנין מתענים, כנ"ל - יקרא מי שאינו צום. לענין הוצאת הספר והגבהתו, אין מניעה לכבד גם מי שאינו מתענה (כף החיים תקסו, מח).

נוהגים, לפני השקיעה, שכהנים נושאים כפיהם. מי שאינו צום לא ישא כפיו ויצא החוצה.

שכח לומר 'עננו'

יחיד ששכח: אם סיים ברוך אתה... שומע תפילה - ממשיך בתפילתו (שולחן ערוך תקסה, ב ומשנה ברורה רצד, ז. בשולחן ערוך שם ד פסק: "ואפילו טרם פתח בברכה שלאחריה") ואומר 'עננו' באלקי נצור לפני יהיו לרצון (שולחן ערוך שם וברמ"א), מבלי לחתום שומע תפילה. נזכר לאחר סיום תפילתו - אינו חוזר.

שץ ששכח: אם נזכר לפני שחתם ברוך אתה... רופא חולי - אומר עננו וחוזר לתחילת רפאנו. חתם רופא חולי... לא חוזר אלא ממשיך בתפילה ואומר עננו בשומע תפילה. שכח גם שם - אינו חוזר (שולחן ערוך ורמ"א קיט, ד. משנה ברורה טז וביאור הלכה). יש מפוסקי ספרד שקבעו שבכל זאת יאמרנה לאחר חזרת השץ ויחתום ברוך... שומע תפילה.

בין המצרים - ממאמרי הרב זוננפלד ב"ענג שבת"

במדרש איכה רבה (א, כט) אמרו על הפסוק "כל רודפיה השיגוה בין המצרים" - אלו ימי צרה ומצוקה, משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב. בימים אלו נוהגים אבלות, אך תוקפה אינה אחידה. היא מחמירה משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב. נפרט אותה לדרגותיה ככלל - ואידך זיל גמור. משבעה עשר בתמוז ממעטים בכל ענייני עונג ושמחה, אין מברכים ברכת 'שהחיינו' (אלא אם כן נזדמן לו פרי שלא יהא מצוי אחרי ימי בין המצרים, ומוטב לברך עליו בשבת) אין קונים בגדים חדשים (למעט בגדים שאינם חשובים, כגון גרביים וכדומה), אין עושים ריקודים ומחולות ונמנעים מדברי זמר, האשכנזים אינם נושאים נשים ואינם מסתפרים מ"ז בתמוז ועוד.

מראש חודש אב, אמרו במשנה (תענית פרק ד משנה ו) "משנכנס אב ממעטין בשמחה". האשכנזים נוהגים איסור כיבוס וגיהוץ, רחיצה של תענוג, אין אוכלים בשר ואין שותים יין ועוד.

מיום ראשון בשבוע שחל בו תשעה באב - אף מי שלא נהג בכל האמור נוהגים איסור בכל הנ"ל.

משבעה באב חמור יותר, שבו נכנסו הגוים להיכל (תענית כט, א). מחצות יום ערב תשעה באב נוהגים דיני ערב תשעה באב.

ליל תשעה באב ויומו - עיצומו של צום וחלים עליהם כל הדברים האסורים בתשעה באב.

מחצות יום תשעה באב - מותר לשבת על מושב כרגיל וכו'. מוצאי תשעה באב ועשרה באב עד חצות היום - עדיין אסור באכילת בשר ושתיית יין, (שולחן ערוך תקנה ע"פ תענית).

יחס ראוי לתפילה

לא יתפלל בליבו בלבד, אלא יחתך את הדברים בשפתיו, וישמיע לאוזניו בלחש, אבל לא בקול, ואפילו חבירו העומד לידו - לא ישמע את את קולו. ויש אומרים שלפי הזהר צריך להתפלל בלחש שאפילו הוא עצמו לא ישמע את קולו. (שולחן ערוך ומשנה ברורה סימן קא). גם אם התפילה בקול רם נחוצה לכוונה חל איסור להגביה קולו. ומוסיף שם: "אם אינו יכול לכויץ כשמתפלל בלחש, אם מתפלל בביתו (ביחיד) - רשאי להתפלל בקול כדי שיוכל לכויץ בו. אם מתפלל הוא בציבור - אסור להשמיע קולו אפילו במקצת, שלא יפריע לאחרים.

גם באמירת פסוקי דזמרה אין להגביה קולו מיד, כי הקב"ה שומע את האדם גם בלחש (שם בסימן קא) בגמרא במסכת ברכות (לא, א) נאמר, מנין שהמתפלל צריך להניע את שפתיו ולא להשמיע את קולו? מנחה הנביאה מסבירה הגמרא, אמו של שמואל הנביא. שנאמר: "וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע" (שמואל א' א, ג). כלומר מנביאים לומדים שיש להניע את השפתיים ולהשמיע לעצמו אבל שהקול לא ישמע כלפי חוץ ולא יפריע לזולתו.

בענין איסור השמעת הקול נאמר בגמרא (ברכות כד, ב): המשמיע קולו בתפילתו הרי זה מנביאי השקה, שהיה דרכם לצעוק בתפילתם כנאמר בההתנגשות שהיתה בין אליהו ובין נביאי הבעל בימי אחאב. וטעם בזה: שהקב"ה המצוי בכל, יודע הכל, ושומע גם כשלא מדברים אינו זקוק לצעקות כדי לשמוע ולא להגבהת הקול כדי להאזין. הקב"ה יודע כל מחשבות לבו של אדם, וכל יצריו ותחבולותיו פרושים לפניו בלי שום כיסוי.

בדרכי חיינו

לעילוי נשמת הרב אורי דסברג ז"ל

מה לך עיף כי תנהג...

"על כן יאמרו המושלים בואו חשבון". "המושלים" - אלו המושלים ביצרים. "באו חשבון" - בואו ונחשוב חשבוננו של עולם" (בבא בתרא עח, ב).

אומר על כך ה"חפץ חיים". האדם, כיוון שהוא מורכב מנפש בהמית ונפש שכלית, חייב הוא להשגיח היטב בכל שעה ושעה על הנפש הבהמית שלו, ולאחוז היטב במושכות לבל תשתלט עליו. הסחת דעת, אפילו מועטה - ומיד עושה הנפש הבהמית את שלה, ולוכדת את הנפש השכלית ברשתה.

על האדם לחשב תמיד את דרכו ולא להניח לנפש הבהמית לעשות כפי תאוותה, ויתקיים בו הכתוב "ושם דרך - אראנו בישע אלוקים" (תהילים ו).

וגם בקיום מצות "ונשמרתם":

מה לך עיף כי תנהג...

"ברור שזה בעיה. אני יכול להירדם באמצע הנהיגה" - כך הנהג.

וכשאתה מתלבט, 'עיף או לא כל כך. יכול לנהוג או שמה לא אהיה מרוכז דיי?!' - במקרה כזה מה אתה עושה?

"ומה אתה רוצה שאעשה - לא אנהג בגלל התלבטות, בגלל ספק?!"

שאלה שנשאל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ב (הודפס ב'נתיבות חיים' עמ' תסד): "מאיזו רמת עייפות אסור לנהג להמשיך לנהוג ברכב:

א) עיף מעט ומכיר בעצמו שלא ירדם על ההגה אלא שהוא קצת לא מרוכז.

ב) עיף באופן שהוא על סף נמנום, אך מכיר בעצמו שמסוגל להעמיד את עצמו ולא להרדם, אבל אינו מרוכז כל כך.

ג) עיף מאוד וחש כי שמורות עיניו נעצמות מאליהם ורמת ריכוזו נמוכה מאוד.

מהי דעת תורה?"

תשובת מרן הגר"ח שליט"א:

"צריך להזהר כמה שאפשר ועל כל חשש קל יש להחמיר".

למעשה זה דין מפורש בגמרא ונפסק בשולחן ערוך (יו"ד קטז, ה): "חמירא סכנתא מאיסורא". כלומר, ספק סכנה חמור מספק איסור.

ועוד: "אדם הנוהג ברכב כשהוא במצב של עייפות העלולה לגרום לו שיירדם במהלך הנסיעה או בחוסר ריכוז העלול להביא לידי סכנה - יש בכך איסור חמור, משום שהוא מכניס את עצמו ואת עוברי הדרך למצב של סכנת נפשות. אפילו אם הנסיעה עברה לבסוף בשלום - העבירה על מצוות לא תעשה של 'ונשמרתם' לא נעקרה למפרע!" (הגה"צ רבי דוב יפה שליט"א, 'נתיבות חיים' עמ' תריג)

הרב **אשר מורסקי**, ארגון חיים בדרכים chaim-b@bezeqint.net

העלון מוקדש לזכר ולע"נ
יעקב בן ישראל סאלם ז"ל,
טבע בימה של תל-אביב ב-ט"ו בתמוז ת"ש.
יהי זכרו ברוך!

נקודת מבט על הפרשה

מצוות שמעיות ומצוות שכליות

את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו ללכת בהם (ויקרא יח, ד). את משפטי - אלו דברים הכתובים בתורה שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבן כמו שפיכות דמים, גזילות ועוד. ואת חקתי - אלו שיצר הרע משיב עליהם כמו אכילת מאכלות אסורים, לבישת כלאיים ופרה אדומה. ומסיים שם הפסוק: "אני ד' - חקקתי, אין אתה רשאי להשיב עליהם. (ספרא יח, ד).

מגמת התורה היא להורות לנו דרך חיים, דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. הרמב"ם בסוף הלכות תמורה כתב: אף על פי שכל חוקי התורה גזירות הם, ראוי להתבונן בהן וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם. הרי אמרו חכמים הראשונים שהמלך שלמה הבין רוב הטעמים של כל חוקי התורה. זאת חקת התורה. בסוף הלכות מעילה מרחיב הרמב"ם את הסברו לגבי טעמי המצוות, וכך כתב: "ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינם כפי כוחו. דבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה, אל יהיה קל בעיניו, ולא יהרוס לעלות אל ה' פן יפרוץ בו. בא וראה כמה החמירה תורה במעילה, ומה עצים ואבנים ועפר ואפר, כיון שנקרא שם אדון העולם עליהם בדברים בלבד, נתקדשו, וכל הנוהג בהן מנהג חול מעל בה, ואפילו היה שוגג צריך כפרה. קל וחומר למצווה שחלק לנו הקב"ה, שלא יבעט האדם בהן מפני שלא ידע טעמן, ולא יחפה דברים אשר לא כן על השם ולא יחשוב בהן מחשבתו כדברי חול. אמרו חכמים: חקים חקתי לך ואין לך רשות להרהר בהן, שבעשיית החקים והמשפטים זוכין הישרים לחיי העולם הבא. והקדימה תורה צווי החוקים, שנאמר 'שמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם'.

בפירוש הראב"ע פ' יתרו על הפסוק "אנכי ה' אלקיך", כותב שיש שני סוגי מצוות, מצוות שהם נטועים בשיקול הדעת, "והדרך השנית מצות הנעלמות ואין מפורשות למה צו, וחלילה חלילה שתהי' מצוה אחת מהן מכחשת שיקול הדעת, רק אנחנו חייבים לשמור כל אשר צונו השם בין שנגלה לנו הסוד בין שלא נגלה, ואם מצאנו אחת מהן מכחשת שיקול הדעת, איננו נכון שנאמין בו כי הוא כמשמעו, רק בספרי חכמינו ז"ל נבקש מה טעמו, אם הוא על דרך משל, ואם לא מצאנו זה כתוב, נבקש אנחנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל לתקן אותה. ואם לא יוכלנו נניחנה כאשר היא ונודה שלא ידענו מה ה'. כמו ומלתם את ערלת לבבכם, וכי הוא צונו שנרצחנו כאכזר, וידענו דעת ברורה כי כל המצוות שאינם חייבות משיקול הדעת סוד אחד יש לכל אחד מהם, ואם נעלם ממנו. יוכל המשכיל שהשם פקח עיניו לדעת מדברי התורה סוד כל המצוות".

המושג 'חוקים' או כלשון הרמב"ם "מצוות שמעיות" (בשמונה פרקים ו) - מבטא ציוויים שאין מצוי בהם כלל הגיון כדוגמת פרה אדומה. ונעשים מתוך צייתנות ל'גזירת מלך' בלבד. לעומת זאת 'משפטים' ובלשון הרמב"ם (שם) "מצוות שכליות", הינם ציוויים כמו 'לא תרצח' הניתנים להבנה אנושית.

הרב קוק (בשמן רענן א, אורות המצוות) מבאר: "המצוות המעשיות יש בהן משום שני הדרכים - של בקשת ההיגיון ובקשת הטעמים, ושל התגלות והכרחיות שהיא למעלה מההיגיון ומיסוד הטעמים". כלומר, יש גם נסתר וגם נגלה בכל המצוות, יש בהם הגיון וגם מוסר.